

Artykuły

Patryk Bialek, patryk.bialek@usz.edu.pl, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Szczeciński

Obiekty z czasów II wojny światowej jako atrakcje turystyczne południowej Norwegii (na przykładzie Kristiansand Kanonmuseum)

Słowa kluczowe: turystyka militarna, forty II wojny światowej, Batterie Vara, Fort Møvik

Abstrakt:

Celem artykułu było ukazanie wykorzystania obiektów militarnych z II wojny światowej w turystyce norweskiego regionu Vest-Agder na przykładzie Fortu Møvik, przez wskazanie pierwotnego przeznaczenia obiektu, jego obecnego wykorzystania i możliwości rozwoju. Przy tworzeniu opracowania wykorzystano teksty źródłowe, dokonano również analizy danych statystycznych. W artykule przedstawiono obecne działanie muzeum, jego pozycję w stosunku do muzeów tworzących Vest-Agder-museet oraz wskazano na możliwości dalszego rozwoju.

Wprowadzenie

Spośród szeroko rozumianego pojęcia turystyki, należy wskazać na znaczący udział w niej turystyki kulturowej. Można ją utożsamiać z wszelkimi, zarówno indywidualnymi, jak i grupowymi wyprawami o charakterze turystycznym, w których głównym motywem, czy też zasadniczą ich częścią jest spotkanie jej uczestników z obiektami, walorami oraz wydarzeniami z kultury wysokiej, czy też popularnej. Nie bez znaczenia pozostają również elementy przyczyniające się do uzyskania przez uczestniczących wiedzy na temat świata, w którym żyją [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 4-21].

Współczesny turysta jest osobą wymagającą i świadomą otaczającej go rzeczywistości, przez co chce obcować z elementami zapewniającymi mu autentyczność, niejednokrotnie związanymi z historią danego miejsca, regionu czy też świata [Lisowska 2017, s. 7-29]. Poprzez podróże osoba uczestnicząca w turystyce kulturowej chce zaspokajać swoją dużą ciekawość [Stasiak 1998, s. 67-82]. Elementem, który zdaje się wpływać bardzo mocno na popularność turystyki kulturowej i co za tym idzie jej wszelkich form, jest obecność „stories”, przez które można zrozumieć odpowiednio zagospodarowane miejsca, które oprócz walorów wizualnych, zapewniają również możliwość doświadczania oraz przeżywania. Niejednokrotnie „opakowane” są w produkt turystyczny, który zawiera elementy dodatkowe, jak np. regularnie powtarzające się wydarzenia, skierowane do zainteresowanych tematyką [Mikos von Rohrscheidt 2009a, s. 48-61].

Jedną z coraz bardziej popularnych potrzeb współczesnego turysty kulturowego jest chęć obcowania z obiektami militarnymi, poprzez które należy rozumieć obiekty o charakterze obronnym oraz te związane z konfliktami zbrojnymi, wojskiem, uzbrojeniem czy też znanymi wodzami i dowódcami [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 4-21]. Tak szerokie wskazanie obiektów ukazuje, jak wiele elementów można scharakteryzować i zaliczyć do turystyki militarnej. Staje się ona coraz bardziej docenianą i dostrzeganą formą turystyki kulturowej, zarówno przez badaczy przedmiotu, organizatorów turystyki, zarządzających obiektami militarnymi, jak i samych turystów.

Nie ulega wątpliwości, że turystyka militarna jest jedną z form turystyki kulturowej, co potwierdza charakter obiektów, które stanowią źródło zainteresowania ze strony

uczestniczących w turystyce militarnej. Dodatkowo w turystyce tej mocno akcentuje się funkcję historyczno-edukacyjną, która realizowana jest poprzez zaspokajanie potrzeb poznawczych turystów [Kowalczyk 2009, s. 286-312]. Są one realizowane poprzez kontakt turysty z elementami historycznymi danego miejsca, regionu czy wreszcie świata [Jędrusiak, Mikos von Rohrscheidt 2011, s. 13-45].

Wśród znawców badanej tematyki brak jest jednego i całkowicie zgodnego podejścia, co do podziału atrakcji militarnych. Ze względu na zakres tematyki niniejszego artykułu, warto ograniczyć się do wskazania obiektów militarnych, wśród których wymienia się m.in. schrony, forty, cytadele czy mury obronne. [Lawin, Stasiak 2009, s. 127-148; Lijewski i inni 2008, s. 136-139].

Największy konflikt XX wieku, jakim była II wojna światowa przyczynił się do powstania wielu obiektów i miejsc, spełniających podstawowe kryteria, pozwalające zaliczyć je do potencjalnych czy też rzeczywistych atrakcji militarnych. Większość z obiektów utworzonych podczas II wojny światowej zlokalizowanych jest na terytorium Europy, na której konflikt wybuchł i która stanowiła arenę działań wojennych. Można zauważyć, że poszczególne kraje, regiony dostrzegają czy też poczynają dostrzegać ich potencjał [Mikos von Rohrscheidt 2009b, s. 20-48].

Działania wojenne nie ominęły również Norwegii i przyczyniły się do powstania wielu obiektów militarnych, najczęściej w postaci fortec, zlokalizowanych wzdłuż linii brzegowej kraju. Obiekty te miały na celu kontrolowanie przepływu wrogich III Rzeszy okrętów i zabezpieczyć jej handel, poprzez niedopuszczenie obcych jednostek na obszar Morza Bałtyckiego. Po przegranej przez Niemcy wojnie, obiekty te trafiły pod władzę państwa norweskiego, które traktowało je przez długi okres, jako relikw i wspomnienie obecności obcej władzy na swoim terytorium, stopniowo dostrzegając drzemący w nich potencjał, podejmując działania zmierzające do ich zabezpieczania czy też udostępniania.

Cel badania i metodologia

Celem niniejszego opracowania było wykazanie potencjału obiektów militarnych, które były lub są wykorzystywane w turystyce oraz stanowią przedmiot zainteresowania ze strony turystów. Autor postanowił skoncentrować się na Kristiansand Kanonmuseum (inaczej: Fort Møvik¹), położonym w południowej Norwegii, w rejonie Vest-Agder.

Wybór ten podyktowany był wieloma elementami, poczynając od ważnego charakteru i znaczenia Fortu podczas II wojny światowej, poprzez przedstawienie jego zawiłych losów po jej zakończeniu, na jego udostępnieniu i współczesnym funkcjonowaniu kończąc. Nie bez znaczenia pozostała również kwestia zainteresowań autora niniejszą tematyką oraz fakt, że miał możliwość przeprowadzenia badań terenowych w Kristiansand Kanonmuseum w dniu 8 sierpnia 2015 roku. Ważnym aspektem pozostało również zwrócenie uwagi na zainteresowanie turystyką militarną zarówno ze strony władz, zarówno krajowych, jak i lokalnych. Nie pominięto również faktu, że obiekt stanowi przedmiot dosyć sporego zainteresowania ze strony najmłodszych odwiedzających, pretendując niejednokrotnie do miana obiektu skierowanego do całych rodzin. W artykule znalazły się wszystkie powyższe elementy wraz ze wskazaniem możliwości dalszego rozwoju Kristiansand Kanonmuseum, który jest jednym z obiektów wchodzących w skład Vest-Agder-museet [www.vestagdermuseet.no, 11.11.2017]².

¹ Nazwy Kristiansand Kanonmuseum oraz Fort Møvik będą stosowane w pracy zamiennie

² Vest-Agder-museet składa się z Kristiansand museum, Odderøya (wraz z Muzeum morskim), Kristiansand Kanonmuseum, Gimle Gård, Setesdalbanen, Mandal museum og Vigeland hus, Sjølingstad Uldvarefabrik, Lista museum, Flekkefjord museum, Hestmanden, Tingvatn fornminnepark og besøksenter oraz Fagseksjonen

Realizacja przyjętego celu była możliwa poprzez analizę tekstów źródłowych, odnoszących się do historii obiektu oraz jego współczesnego funkcjonowania i statusu prawnego. Dotyczy to również danych statystycznych, ukazujących liczbę turystów odwiedzających Kristiansand Kanonmuseum w ciągu ostatnich lat w odniesieniu do pozostałych obiektów Vest-Agder-museet. Wzięto pod uwagę ogólną liczbę odwiedzających poszczególne obiekty, jak i liczbę odwiedzających je uczniów przedszkoli i szkół.

Na podstawie tych danych opracowano indeks jednopodstawowy oraz indeks łańcuchowy, które miały na celu ukazać tendencję liczby odwiedzających Kristiansand Kanonmuseum, poczynając od roku 2012 do 2016 i wskazać ogólne tendencje w odniesieniu do pozostałych muzeów wchodzących w skład Vest-Agder-museet. Podobny krok uczyniono w stosunku do liczby uczniów przedszkoli i szkół, którzy odwiedzili poszczególne muzea³. Wykorzystany indeks jednopodstawowy za rok początkowy, w stosunku, do którego oceniano zmiany procentowe w liczbie turystów, odwiedzających poszczególne muzea Vest-Agder-museet, to rok 2012 (2012=100%). Wyjątek stanowiło w tym przypadku muzeum Setesdalbanen, gdzie za rok początkowy uznano 2013 (2013=100%). Wynikało to z faktu, że obiekt ten w 2012 roku udostępniony był tylko raz, w związku z tym dane zaburzyłyby ogólne wyniki badań. Nie brano pod uwagę trzech obiektów tj. Hestmanden, Tingvatn fornminnepark og besøksenter i Fagseksjonen, ponieważ dane o nich pochodziły wyłącznie z 2016 roku⁴. W przypadku indeksu jednopodstawowego ukazującego zmiany procentowe w liczbie odwiedzających muzea uczniów przedszkoli i szkół, pominięto, oprócz wskazanych wcześniej Hestmanden, Tingvatn fornminnepark, Odderøya inkl. Museumhavn, ponieważ dane obejmowały wyłącznie lata 2015-2016. Za rok początkowy w przypadku Setesdalbanen uznano również rok 2013 (2013=100%).

Indeks łańcuchowy miał za zadanie ukazać zmiany procentowe w liczbie odwiedzających poszczególne obiekty wchodzące w skład Vest-Agder-museet w porównaniu z rokiem poprzedzającym. W związku z tym pierwsze dane dla obiektów zostały wyrażone zmianą procentową w roku 2013 (zmiana w stosunku do roku 2012). Nie dotyczy to Setesdalbanen, gdzie pierwsze porównanie nastąpiło w roku 2014 (w porównaniu z rokiem 2013). Nie wzięto pod uwagę, podobnie jak przy indeksie jednopodstawowym danych dotyczących Hestmanden, Tingvatn fornminnepark og besøksenter i Fagseksjonen. W przypadku zastosowanego indeksu łańcuchowego, ukazującego zmiany w liczbie odwiedzających muzea uczniów przedszkoli i szkół, pominięto Hestmanden, Tingvatn fornminnepark oraz Odderøya inkl. Museumhavn, co było związane z niewystarczającą liczbą danych. W przypadku Setesdalbanen pierwsze porównanie nastąpiło w roku 2014 (w stosunku do roku 2013).

Kristiansand Kanonmuseum

Historia Fortu Møvik - od powstania do okresu po II wojnie światowej

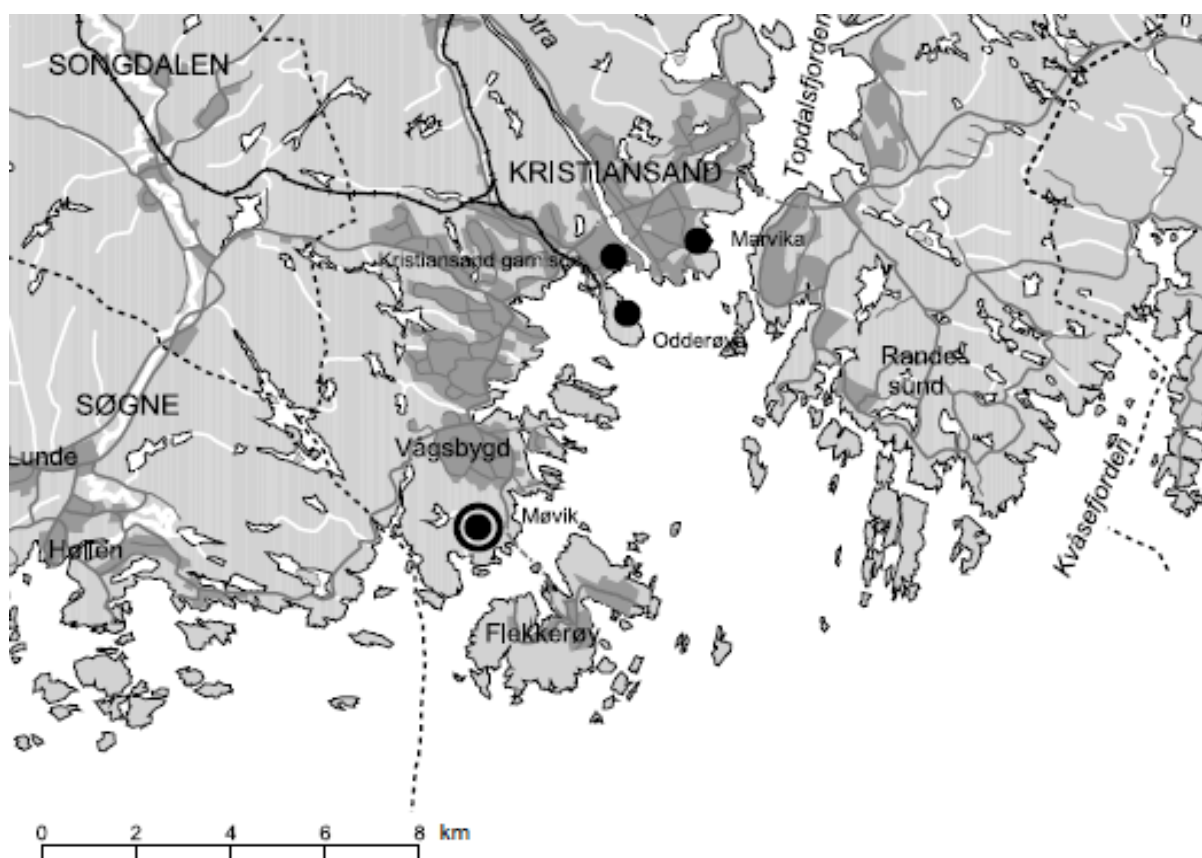
W 1940 roku Norwegia została zaatakowana i zdobyta przez III Rzeszę, która zaczęła realizować swój plan, zmierzający do kontrolowania i uniemożliwiania przyływu wrogich jednostek wodnych na obszar Morza Bałtyckiego oraz zatrzymanie ruchu handlowego z Wielką Brytanią [Bereza-Jarociński 1991, 267-273]. Ważnym ogniwem tego planu było

³Metody indeksowe, jako metody analizy danych, wraz z odpowiednimi sposobami ich wyliczenia zostały opisane w wielu opracowaniach m.in. w książce *Statystyka. Elementy teorii i zadania* [Ostasiewicz i inni 2011, s. 361-373]

⁴Niektóre z tych obiektów nie mają charakteru ekspozycji stałej np. Fagseksjonen, inne zaś (Hestmanden, Tingvatn fornminnepark og besøksenter) zostały przyłączone do Vest-Agder-museet w 2016 roku [Vestagdermuseum, 2017]

zagospodarowanie istniejących już fortów norweskich, w oparciu, o które miał nastąpić rozwój zabezpieczeń nadbrzeża Norwegii oraz budowanie nowych obiektów militarnych. W związku z tym hitlerowskie Niemcy postanowiły dokonać podziału nadbrzeża na strefy obrony wybrzeża (nor. *Marineartilleriavdelinger*) z centrami w Horten, Kristiansand, Bergen, Narvik oraz Trondheim. Wszelkie obiekty znajdujące się na nabrzeżu Norwegii, które stanowiły przedmiot zainteresowania ze strony Niemców, zostały szybko przejęte i zagospodarowane. Niemcy założyli powstanie 55 baterii przybrzeżnych zlokalizowanych w całej Norwegii, jednak już jesienią 1942 roku powstały, lub były w budowie 72 baterie, zaś zaplanowanych było 221. Po wojnie w Norwegii zostało 54 grup artylerii z 280 bateriami przybrzeżnymi [Fjørtoft 1996, s. 7-10]. Po rozpoczęciu wojny z Rosją, oraz przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, Hitler postanowił, że jak najszybciej należy przyspieszyć pracę nad zablokowaniem przepływu przez cieśninę Skagerrak. Tym działaniem chciał nie tylko kontrolować ruch morski przez cieśninę, ale zmierzał również do uniknięcia ewentualnych walk na wielu frontach.

Już w 1940 roku Hitler zdecydował, że zabezpieczy przepływ niepożądanych jednostek przez cieśninę Skagerrak, poprzez wzniesienie systemu siostrzanych fortów (nor. *kystfort*), ulokowanych odpowiednio w Norwegii (ryc 1) i Danii i wyposażonych w baterie. Początkowo zakładano użycie baterii 40,6 cm, pozwalających całkowicie zabezpieczyć cieśninę, jednak zrezygnowano z tego pomysłu na rzecz baterii 38 cm. W ten sposób narodził się pomysł wybudowania dwóch fortów, jednego w norweskim Møvik (nieopodal Kristiansandu) oraz drugiego w duńskim Hanstholm. Wybór tych miejsc dokonany został w oparciu o najkrótszą drogę pomiędzy dwoma krajami, która nie umożliwiła jednak pełnego zabezpieczenia cieśniny (przez użycie mniejszych baterii), stąd zaistniała potrzeba zaminowania 10 milowego korytarza, który pozostał niezabezpieczony zasięgiem głowic ulokowanych we wskazanych fortach [www.forsvarsbygg.no, 12.11.2017].

Ryc 1. Położenie Fortu Møvik w południowej Norwegii

Źródło: Katalog Sør- og Vestlandet 100113 Møvik, 2000, s. 34-39.

Fort w Møvik powstawał w latach 1941-1944 i składał się z trzech armat, które razem z czterema innymi bateriami (tj. Randøen, Kjære, Flekkerøy oraz Odderøy) tworzyły Grupę Artylerii Kristiansand (nor. Artillerigruppe Kristiansand) [Fjørtoft 1983]. Należy wspomnieć, że wszystkie obiekty militarne zlokalizowane w południowej Norwegii otrzymały nazwę „Festung Kristiansand” i składały się z 73 armat o kalibrze minimum 8,8 cm [Enes 1997, s. 5]. Podczas okupacji niemieckiej Fort Møvik nosił początkowo nazwę Batterie Krooden, którą zmieniono wkrótce na Batterie Vara (*MAB 6./502 Vara*). Nazwa ta została mu nadana na cześć niemieckiego generała Feliksa Vary, który poległ u wybrzeży Alderney 3 listopada 1941 roku [www.vestagdermuseum.no, 11.11.2017].

Fort Møvik położony był 8 km od stolicy regionu Vest-Agder, Kristiansand. W forcie znajdowały się cztery stanowiska artyleryjskie (nor. *kanon*) przeznaczone na działa. Do dzisiaj zachowała się jedna, na której można obserwować ponad 110 ton, mierzącą ponad 20 m armatę o kalibrze 38 cm. Zasięg jej strzału wynosi ok. 55 km. Fort wyposażony był również w szereg innych obiektów o charakterze militarnym oraz użytkowym. Wskazać można chociażby bunkry, które pełniły różne funkcje sypialne, znajdowały się w nich również pokój sanitarny z prysznicami i toaletami a także pokój z agregatem, zapewniającym źródło prądu. W bezpiecznej odległości od pomieszczeń przeznaczonych do przebywania ludzi, wybudowane zostały dwa bunkry, które przeznaczone zostały na magazynowanie amunicji [<https://kulturminnesok.no>, 12.11.2017].

System Fortu Møvik wyposażony został w wiele zabezpieczeń i dobrze skomunikowaną i połączoną ze sobą ponad półtoramilową sieć korytarzy naziemnych. Warto wskazać, że sprzyjało temu położenie Fortu. Dodatkowo funkcjonowała obrona powietrzna obiektu, zabezpieczona odpowiednio czterema działami o kalibrze 8,8 cm znajdującymi się na zachód od głównego działa na Møvik knatten.

Po II wojnie światowej obiekt został przejęty przez państwo norweskie. 5 października 1946 roku wszedł w skład Kystartilleribrigade Sør (pol. *Południowa Artyleria Nadbrzeżna*). Początkowo Norwegowie nie prowadzili szkoleń swoich żołnierzy z obsługi armat o kalibrze 38 cm. Ćwiczenia takie wprowadzono w 1947 roku [www.agderkultur.no, 12.11.2017]. Już w 1953 roku wszedł w skład tzw. Kristiansand festning (pol. *Twierdza Krisiansand*). W roku 1958 Parlament norweski (nor. *Stortinget*) zdecydował o zakończeniu funkcjonowania Fortu Møvik, co nastąpiło ostatecznie 20 kwietnia 1959 roku. Działanie to przyczyniło się bezpośrednio do zniszczenia dwóch z trzech funkcjonujących w forcie armat, które sprzedano na złom. Dzięki staraniom Ministerstwa Obrony (nor. *Forsvarsdepartementet*) udało się zachować ostatnie stanowisko artyleryjskie, które ukazywało historię obiektu i w późniejszych latach mogło być wykorzystane, jako ewentualne muzeum. Sam obszar Fortu został przeznaczony na prowadzenie ćwiczeń wojskowych, w związku z tym jego pozycja uległa zmarginalizowaniu. W tym czasie nie dokonywano również prac, mających na celu zabezpieczenie pozostawionej armaty, która ulegała zniszczeniu. Dopiero działania podjęte na przełomie 1987 i 1988 roku przez Sørlandets sjøforsvarsdistrikt przyczyniły się do jej odnowienia [www.forsvarsbygg.no, 16.12.2017]

Powstanie Kristiansand Kanonemuseum

Już po zaprzestaniu militarnego wykorzystywania Fortu powstawały pomysły, aby przeznaczyć go w przyszłości na muzeum militarne, ukazujące historię jego powstania, przeznaczenie oraz pielęgnujące wśród Norwegów pamięć o wydarzeniach z II wojny światowej. W związku z tym udało się, jak zostało już wspomniane, ocalić przed zniszczeniem ostatnią armatę, zaś działania podjęte w latach osiemdziesiątych XX wieku pozwoliły ją odnowić i zachować. To również w tym czasie pojawiły się pierwsze pomysły przeznaczenia dawnego obiektu militarnego na muzeum. Co ciekawe pomysły te popierane były zarówno przez władze norweskie, władze lokalne, jak i samych mieszkańców okolicznych miejscowości. Znaczącą datą dla powstania Kristiansand

Kanonmuseum było powstanie 5 czerwca 1991 roku Fundacji Kristinansand Kanonmuseum (nor. *Stiftelsen Kristiansand Kanonmuseum*). Jednym z najważniejszych celów funkcjonowania wyżej wskazanej było podjęcie działań zmierzających do powstania rzeczzonego muzeum [Marthinussen 2006].

Nieustanne próby i starania członków fundacji przyczyniły się do powstania, w II rocznicę założenia fundacji, Kristiansand Kanonmuseum. Uroczystego otwarcia dokonał ówczesny minister Obrony narodowej Jørgen Kosmo [Marthinussen, Johansen 2007]. Przez wiele lat muzeum funkcjonowało jako odrębna jednostka muzealna, jednak od 2012 roku wchodzi ona w skład Vest-Agder-museet, razem z 10 innymi obiektami położonymi w regionie Vest-Agder (Kristiansand museum, Gimle Gård, Odderøya museumshavn, Setesdalsbanen, Mandal museum, Sjølingstad Uldvarefabrik, Lista museum, Flekkefjord museum, D/S Hestmanden og Tingvatn forminnepark og besøkssenter) [www.vestagdermuseum.no, 16.12.2017].

Sytuacja prawna Fortu

W 1992-1993 parlament norweski wydał zalecenie nr 54, dotyczące fortyfikacji narodowych, wśród których wymieniono również Fort Møvik [Forsvarsdepartementet 1993]. Jednostką, która w późniejszym czasie została utworzona, aby wykonywać założenia ww. zalecenia była Forsvarbygg Nasjonale Festningsverk (pol. *Ochrona budynków fortyfikacji narodowych*) [Borhaven 1996, s. 12-17]. Forsvarbygg zajmuje się zarządzaniem i ochroną 14 fortyfikacji narodowych o dużym znaczeniu dla historii i kultury Norwegii. Podejmowane przez Forsvarbygg działania zmierzają do zachowania obiektów wojskowych oraz prowadzenia działalności informacyjnej o nich w stosunku do Sił Zbrojnych Norwegii, jak również w stosunku do społeczeństwa norweskiego [www.regjeringen.no, 19.11.2017].

Tab 1. Narodowe fortyfikacje- położenie, powstanie i charakter

Nazwa fortyfikacji	Położenie	Powstanie	Charakter
Akershus festning	Oslo, Oslo	XIII wiek	Twierdza
Austrått fort	Austrått, Sør-Trøndelag	II wojna światowa	Fort przybrzeżny
Bergenhus festning	Bergen, Hordaland	XII wiek	Twierdza
Værdalske befestinger	Wzdłuż drogi Jamtland, Nord-Trøndelag	XX wiek	Fortyfikacje
Fredrikstad festning-gamlebyen	Fredrikstad, Østfold	XVII wiek	Twierdza
Fredriksten festning	Halden, Østfold	XVII wiek	Twierdza
Fredriksvern verft	Stavern, Vestfold	XVIII wiek	Baza morską
Grensebefestinger	Wzdłuż Glommy	XX wiek	Fortyfikacje graniczne
Hegra festning	Hegra, Stjørdal	XX wiek	Twierdza
Karljohansvern	Horten, Vestfold	XIX wiek	Baza morską
Kongsvinger festning	Kongsvinger, Hedmark	XVII-XVIII wiek	Twierdza
Kristiansen festning	Trondheim, Sør-Trøndelag	XVII wiek	Twierdza
Møvik fort	Møvik, Vest-Agder	II wojna światowa	Fort przybrzeżny
Oddane fort	Larvik, Vestfold	II wojna światowa	Fort przybrzeżny
Oscarborgs festning	Oslofjord,	XIX-XX wiek	Forteca
Trondenes fort	Trondenes, Troms	II wojna światowa	Fort przybrzeżny
Vardøhus festning	Vardø, Finnmark	XVIII wiek	Twierdza

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://www.forsvarsbygg.no/no/festningene/finn-din-festning/> [21.11.2017].

Jednym z obiektów zaliczanych do krajowych fortyfikacji jest, jak już zostało wspomniane, Fort Møvik, który oficjalnie od 2003 roku zarządzany jest przez Forsvarsbygg, natomiast muzeum, od momentu jego powstania do dzisiaj administruje fundacja Kristiansand Kanonmuseum.

Obecnie pod ochroną Forsvarsbygg znajduje się 17 fortyfikacji narodowych, które należały wcześniej do Sił Zbrojnych (Tab 1). Powyższa tabela ukazuje, że można dokonać podziału wszystkich narodowych fortyfikacji na trzy grupy tj. pierwsza to twierdze obronne, druga to fortece wojenne powstałe w XX wieku i służyły obronie granic Norwegii ze strony Szwecji. Wreszcie trzecia grupa to forty przybrzeżne powstałe w czasie II wojny światowej, wśród których znajduje się Fort Møvik, który jednocześnie jest najbardziej wysuniętym na południe obiektem wchodzącym w skład fortyfikacji wojennych.

Dla wszystkich obiektów wchodzących w skład narodowych fortyfikacji istnieje potrzeba opracowywania planu ochrony (nor. *verneplan*), gdzie wskazuje się, które pojedyncze obiekty obejmuje się ochroną i na jakich zasadach ona ma nastąpić. W przypadku Fortu Møvik Narodowa Agencja Dziedzictwa (nor. *Riksantikvaren*) zatwierdziła plan ochrony 30 października 2006 roku [www.forsvarsbygg.no, 21.11.2017].

Pomimo potrzeb ochrony Fortu Møvik, niejednokrotnie zwracano uwagę, że obiekt jest niedofinansowywany i ulega powolnemu zniszczeniu. Sytuacja dotyczyła również położonych w okolicy fortów Rannøya i Krossodden. W forcie Rannøya zniszczono dwa działa, zaś dwa kolejne zdemontowano. Wywołało to dyskusję pomiędzy władzami Kristiansand oraz fundacją Kristiansand Kanonmuseum a Forsvarsmuseet w Oslo [Asphjell 2001]. Chcąc zabezpieczyć Fort przed zniszczeniem i jednocześnie zachować budowlę dla przyszłych pokoleń, Riksantikvaren wystąpił do gminy Kristiansand z propozycją wpisania trzech obiektów, wchodzących w skład Fortu na listę obiektów objętych szczególną ochroną [<https://www.forsvarsbygg.no>, 21.11.2017]. Są to odpowiednio bunkier, stanowisko artyleryjskie nr II i stanowisko artyleryjskie nr I (Kazamata). Ich ścisła ochrona obowiązuje od 30 marca 2012 roku i możliwa była na podstawie paragrafu 22a ustawy o dziedzictwie kulturowym (nor. *lov om kulturminner*) z 1978 roku, który stanowił, że państwo może zapewnić ochronę i nadzór nad budynkami, które mają wartość kulturalną czy też architektoniczną [<https://lovdata.no>, 21.11.2017]. Poza wskazanymi powyżej obiektami, wydzielono 39 innych obiektów, które miały różne funkcje i przeznaczenie podczas II wojny światowej.

Oferta Kristiansand Kanonmuseum

Od początku swojego istnienia muzeum oferuje możliwość zwiedzania najważniejszych elementów wyposażenia dawnego Fortu Møvik. Dotyczy to przede wszystkim bunkra, który pełni również funkcję siedziby muzeum, jak i połączonego z nim stanowiska artyleryjskiego nr II, na którym znajduje się armata o kalibrze 38 cm. Nie bez znaczenia jest również budynek stanowiska artyleryjskiego nr I, zwanego również kazamatą.

Wejście do muzeum jest płatne i wynosi od 40 do 90 koron⁵. Możliwe jest również uzyskanie 50% zniżki w przypadku uczniów i studentów. Nie ma potrzeby korzystania z usług przewodnickich (znajdujące się w muzeum plany obiektu pozwalają na samodzielne przejście trasy), jednak istnieje taka możliwość. Muzeum jest otwarte od lutego do listopada. Godziny i dni otwarcia uzależnione są od sezonu turystycznego (wszelkie dane dostępne na stronie muzeum: www.vestagdermuseet.no/Kanonmuseum-2/apningstider/).

Bunkier składa się z 24 odpowiednio ponumerowanych pomieszczeń, gdzie odwiedzający ma możliwość zobaczenia, w jakich warunkach funkcjonowali żołnierze stacjonujący w Forcie, poczynając od noclegu poprzez warunki sanitarne. Całość bunkra przyozdobiona jest wieloma zdjęciami, ukazującymi proces jego budowy i funkcjonowania,

⁵ Biorąc pod uwagę średni, obecny kurs korony norweskiej (z dnia 21 lutego 2018), kwota ta waha się przedziale pomiędzy ok. 17 a 39 zł [<http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/kursy/kursy.html>]

zaś skalę całego przedsięwzięcia odzwierciedla, znajdująca się w muzeum makietą, ukazującą obiekty wchodzące w skład Batterie Vara (ryc 2). W bunkrze znajduje się też wystawa z mundurami, ich sprzętem codziennego użytku, wraz z zaaranżowanymi pokojami, przedstawiającymi rzeczywiste sytuacje (np. telegrafista siedzący przy biurku i odbierający/szyfrujący wiadomość) (ryc 3). Muzeum oferuje również możliwość zobaczenia broni, która była wykorzystywana przez żołnierzy III Rzeszy, począwszy od pistoletów poprzez granaty na armatach kończąc. Muzeum oferuje również możliwość kupienia strojów stylizowanych na czasy II wojny światowej, pocztówek oraz napojów zimnych i przekąsek dla dzieci.

Ryc 1. Zdjęcia w bunkrze na terenie Fortu, dotyczące historii Batterie Vara

Źródło: fot. Autora (08.08.2015).

Tuż nad bunkrem znajduje się stanowisko artyleryjskie nr II z armatą. To ostatnia z trzech zachowanych armat, do której można podejść dosyć blisko (odgradza ją od odwiedzającego jedynie niski płotek). W odległości kilkuset metrów znajduje się stanowisko artyleryjskie nr I, które z rozkazu Hitlera zostało wyposażone w dach, w celu ochrony mającej się tam znaleźć armaty (armata taka nigdy nie została tam zamontowana). Obiekt, zwany również kazamatą można zobaczyć od wewnątrz, jednak brak jest w nim oświetlenia, w związku, z czym konieczne jest wyposażenie w latarkę, jeżeli chce się odwiedzić bezpiecznie dolne piętra, do których istnieje dostęp. Obok stanowiska artyleryjskiego nr II dostawiono schody, pozwalające wejść na jego dach, w celu podziwiania panoramy Muzeum (ryc 4).

W jednym z bunkrów stworzono wystawę pt. „Hermann Frese. Fotografier 1941 – 1942”, ukazującą około 40 fotografii, związanych z osobą Hermanna Frese, który był niemieckim inżynierem odpowiedzialnym za powstanie Fortu w Møvik i Østre Randøy niedaleko Kristiansand. Na wcześniej, niepublikowanych nigdzie zdjęciach, można zobaczyć budowę m.in. nieistniejącego dzisiaj stanowiska artyleryjskiego nr III. Sam bunker zaaranżowany jest na salę kinową, w której brak jest wyświetlanego jakiegokolwiek filmu ani informacji, o ewentualnych godzinach jego wyświetlania [Wrånes 2015].

Ryc 2. Wnętrze bunkra z widocznym sprzętem do telekomunikacji oraz makietą Batterie Vara
Źródło: fot. Autora (08.08.2015).

Każdego roku organizowany jest również tzw. *Den store Kanondagen*, podczas którego osoby interesujące się militarną przeszłością obiektu, mają okazję wybrać się na wycieczkę, w której rolę przewodnika pełnią osoby interesujące się historią obiektu. Można zauważyć, że program od 2014 roku został poszerzony o dodatkowe elementy, które niewątpliwie mogą stanowić dodatkową atrakcję dla osób odwiedzających stanowisko artyleryjskie [Høiby 2014]. W 2017 roku *Den store Kanondagen* trwał sześć godzin, podczas których istniała możliwość skorzystania z kolejki, odwiedzenia bunkra, wysłuchania wykładu o Batterie Vara, czy też udania się na wycieczkę z przewodnikiem, ukazującym historię Fortu, oraz jego nieodkryte zakamarki [Pedersen 2017]. Niewątpliwą wadą przy organizacji *Den store Kanondagen* jest fakt, że nie odbywa się on, co rok w tym samym dniu. Muzeum wykorzystuje również inne wydarzenia, aby zachęcić do jego odwiedzenia. Jako przykład podać można możliwość podziwiania z terenów muzeum statków odpływających z Kristiansand po zakończonym tam Tall Ship Races w 2015 roku [Sørensen 2015].

Ryc 3. Widok z Kazamaty na bunkier i armatę
Źródło: fot. Autora (08.08.2015).

W 2016 roku otwarto nową atrakcję *ammunisjonsjernbanen* tj. kolejkę żelazną, która podczas II wojny światowej dostarczała broń do Fortu. Władze muzeum postanowiły, że odtworzą nieistniejącą przeszło pół wieku kolejkę, wykorzystując ją do przewożenia turystów odwiedzających muzeum [Gulbrandsen 2016]. Kolejka kursuje na terenie Fortu na trasie około 3 kilometrów. Przejazd kolejką jest dodatkowo płatny (50 koron dorosły i 30 koron dziecko) [Pedersen 2016].

Kristiansand Kanonmuseum a inne obiekty wchodzące w skład Vest-Agder-museet

Kristiansand Kanonmuseum wchodzi w skład Vest-Adger-museet, zatem przy interpretacji znaczenia muzeum należy brać pod uwagę analogiczne dane, dotyczące pozostałych obiektów. Poniższa tabela zawiera dane, dotyczące liczby turystów odwiedzających Vest-Agder-museet (analizowany obiekt zaznaczony na szaro) (tab 2).

Tab 2. Liczba turystów odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	26567	19040	19599	16032	18083
Odderøya inkl. Museumshavn	2200	2300	2500	2855	5892
Kristiansand Kanonmuseum	8753	9357	9060	9890	12458
Gimle Gård	1659	2256	3119	2830	2922
Setesdalbanen	120	17524	15773	24804	23376
Mandal museum og Vigeland hus	3980	4853	5630	3943	4432
Sjølingstad Uldvarefabrik	7506	7531	7300	7809	7863
Lista museum	17314	16273	17469	16026	15819
Flekkefjord museum	8707	6310	6945	8612	7709
Hestmanden	-	-	-	-	90
Tingvatn fornminnepark og besøksenter	-	-	-	-	2000
Fagseksjonen	-	-	-	-	3865
RAZEM	76806	85444	87395	92801	104509

Źródło: Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 48 <http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arsmelding-for-2016.pdf> [10.11.2017].

Liczba turystów odwiedzających Vest-Agder-museet w analizowanym okresie znacząco wzrosła. W przypadku trzech muzeów tj. Kristiansand museum, Sjølingstad Uldvarefabrik oraz Lista museum zauważyć można spadek liczby odwiedzających. Warto odnotować, że w Lista museum zwiedzać można również fort wybudowany przez Niemców podczas II wojny światowej. Największy przyrost liczby turystów w 2016 roku, w stosunku do wyjściowego 2012 roku odnotował Setesdalbanen (od 120 do 23376)⁶. W badanym okresie liczba turystów odwiedzających Kristiansand Kanonmuseum wzrosła z 8753 do 12458. W stosunku do trzech obiektów (Hestmanden, Tingvatn fornminnepark og besøksenter oraz Fagseksjonen) dane zawarte w tabeli odnoszą się wyłącznie do roku 2016. W związku, z tym, zostały pominięte przy opracowanych poniżej indeksach jednopodstawowym i łańcuchowym.

⁶ Należy wziąć pod uwagę, że w 2012 roku obiekt był udostępniony turystom tylko raz [Vestagdermuseum, 2017]

Tab 3. Indeks jednopodstawowy dla liczby odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016 (2012=100%)

	2012	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	100	72	74	60	68
Odderøya inkl. Museumshavn	100	105	114	130	268
Kristiansand Kanonmuseum	100	107	104	113	142
Gimle Gård	100	136	188	171	176
Setesdalbanen		100	90	157	133
Mandal museum og Vigeland hus	100	122	141	99	111
Sjølingstad Uldvarefabrik	100	100	97	104	105
Lista museum	100	94	101	93	91
Flekkefjord museum	100	72	80	99	89
RAZEM	100	111	114	121	136

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 48

<http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arsmelding-for-2016.pdf>
[10.11.2017].

Liczba turystów dla całego Vest-Agder-musset w roku 2016 stanowiła 136% w stosunku do roku wyjściowego. Największy przyrost liczby turystów odnotowało Odderøya (liczona razem z Muzeum morskim). Dane z 2016 roku stanowią 268% danych wyjściowych. Kristiansand Kanonmuseum pod względem zmian w badanym okresie uplasował się na trzecim miejscu, tuż za wspomnianym muzeum Odderøya oraz Gimle Gård. Liczba turystów odwiedzających Kristiansand Kanonmuseum w 2016 roku stanowiła 142% liczby turystów w stosunku do roku 2012. Warto wskazać, że każdy kolejny rok posiadał wartość większą niż ta, ujęta w 2012 roku (powyżej 100%), przy czym wartości odnotowane w latach 2013, 2014 i 2015 mieściły się w przedziale od 104 do 113%, co pokazuje, że liczba turystów odwiedzających Fort Møvik zwiększyła się znacząco w 2016 roku. Wartość indeksu jednopodstawowego potwierdza, że Kristiansand museum, Lista museum oraz Flekkefjord museum odnotowały spadek w roku 2016 w porównaniu z rokiem wyjściowym. Największy spadek dotyczy tego pierwszego – wartość z roku 2016 stanowi 68% w stosunku do roku 2012.

Tab 4. Indeks łańcuchowy dla liczby odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016 (rok poprzedzający=100%)

	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	72	103	82	113
Odderøya inkl. Museumshavn	105	109	114	206
Kristiansand Kanonmuseum	107	97	109	126
Gimle Gård	136	138	91	103
Setesdalbanen		90	157	94
Mandal museum og Vigeland hus	122	116	70	112
Sjølingstad Uldvarefabrik	100	97	107	101
Lista museum	94	107	92	99
Flekkefjord museum	72	110	124	90
RAZEM	111	102	106	113

Źródło: opracowanie własne na podstawie Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 48

<http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arsmelding-for-2016.pdf>
[10.11.2017].

Liczba turystów odwiedzających Vest-Agder-musset w analizowanym okresie systematycznie wzrastała z roku na rok (powyżej 100). W badanym okresie było tylko jedno muzeum, które systematycznie odnotowywało większą liczbę turystów z roku na rok. Było

to Odderøya (razem z Muzeum morskim). Warto odnotować, że liczba turystów odwiedzających Odderøya w 2016 roku stanowiła 206% liczby z roku 2015. W przypadku Kristiansand Kanonmuseum spadek liczby turystów, w porównaniu z rokiem wcześniejszym, nastąpił w roku 2014 (97%), jednak już w roku 2015 liczba turystów stanowiła 109% liczby z roku 2014. Znaczący wzrost nastąpił w roku 2016, w porównaniu roku 2015. Wśród wszystkich muzeów tworzących Vest-Agder-musset brak było obiektów, które odnotowywały tylko i wyłącznie spadek. Największy spadek odnotowało muzeum w Mandal, gdzie liczba turystów w 2015 roku była równa 70% liczby odwiedzających w roku poprzednim. Na w miarę stałym poziomie utrzymuje się liczba turystów odwiedzających Sjølingstad Uldvarefabrik.

Tab 5. Liczba uczniów przedszkoli i szkół odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	5 517	5 696	4 297	4 082	3 839
Odderøya inkl. Museumshavn	0	0	0	27	714
Kristiansand Kanonmuseum	180	225	60	841	1 122
Gimle Gård	329	56	125	333	77
Setesdalbanen	0	1 057	1 339	996	768
Mandal museum og Vigeland hus	777	1 636	1 200	811	1 064
Sjølingstad Uldvarefabrik	1 280	1 741	1 324	1 446	1 116
Lista museum	1 342	2 400	3 276	2 753	882
Flekkefjord museum	5 111	3 577	3 285	4 283	2 679
Tingvatn fornminnepark og besöksenter	-	-	-	-	300
Fagseksjonen	-	-	-	-	650
RAZEM	14 536	16 388	14906	15 572	13 211

Źródło: Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 49 <http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arsmelding-for-2016.pdf> [10.11.2017].

Liczba uczniów przedszkoli i szkół, którzy odwiedzili Vest-Agder-musset w roku 2016 była mniejsza niż w roku 2012. Spadek ten dotyczy również poszczególnych muzeów, wchodzących w skład Vest-Agder-musset, a mianowicie Kristiansand museum, Gimle Gård, Setesdalbanen (rok wyjściowy to 2013), Sjølingstad Uldvarefabrik, Lista museum oraz Flekkefjord museum. Największy przyrost liczby uczniów przedszkoli i szkół w 2016 roku, w stosunku do wyjściowego 2012 roku odnotował Kristiansand Kanonmuseum (od 180 do 1122). Trzy obiekty tj. Tingvatn fornminnepark og besöksenter oraz Fagseksjonen zostały opatrzone danymi w odniesieniu do roku 2016, w związku, z czym zostały pominięte przy opracowanych poniżej indeksach jednopodstawowym i łańcuchowym. Podobna sytuacja dotyczy muzeum Odderøya (wraz z muzeum morskim), gdzie liczba uczniów przedszkoli i szkół przyjmowała wartości powyżej 0 tylko i wyłącznie w roku 2015 i 2016.

Tab 6. Indeks jednopodstawowy dla liczby uczniów przedszkoli i szkół odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016 (2012=100%)

	2012	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	100	103	78	74	70
Kristiansand Kanonmuseum	100	125	33	467	623
Gimle Gård	100	17	38	101	23
Setesdalbanen		100	127	94	73
Mandal museum og Vigeland hus	100	211	154	104	137
Sjølingstad Uldvarefabrik	100	136	103	113	87

	2012	2013	2014	2015	2016
Lista museum	100	179	244	205	66
Flekkefjord museum	100	70	64	84	52
RAZEM	100	113	103	107	91

Źródło: opracowanie własne na podstawie Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 49

<http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arasmelding-for-2016.pdf>
[10.11.2017].

Liczba turystów dla całego Vest-Agder-museet w roku 2016 stanowiła 91% w stosunku do roku wyjściowego 2012. Zauważyć można minimalny spadek zainteresowania uczniów przedszkoli i szkół względem oferty muzeum Vest-Agder. Największy przyrost liczby turystów odnotowało Kristiansand Kanonmuseum. Dane z 2016 roku stanowią aż 623% danych wyjściowych (z roku 2012). Prawie żadne z muzeów nie zanotowało z każdym kolejnym rokiem tylko i wyłącznie wzrostu liczby odwiedzających (wyjątek stanowi Muzeum w Mandal). Największy spadek (w stosunku do roku wyjściowego) odnotowany został w Gimle Gård, gdzie liczba odwiedzających je uczniów stanowiła w roku 2013 17% liczby z roku 2012 (podobny spadek w roku 2016 w porównaniu z 2012). W Kristiansand Kanonmuseum również odnotowano jednorazowy spadek w 2014 roku, gdzie liczba odwiedzających je dzieci i młodzieży stanowiła 33% wartości z roku 2012 roku.

Tab 7. Indeks łańcuchowy dla liczby uczniów przedszkoli i szkół odwiedzających poszczególne oddziały Vest-Agder-museet w latach 2012-2016 (rok poprzedzający=100%)

	2013	2014	2015	2016
Kristiansand museum	103	75	95	94
Kristiansand Kanonmuseum	125	27	1402	133
Gimle Gård	17	223	266	23
Setesdalbanen		127	74	77
Mandal museum og Vigeland hus	211	73	68	131
Sjølingstad Uldvarefabrik	136	76	109	77
Lista museum	179	137	84	32
Flekkefjord museum	70	92	130	63
RAZEM	113	91	104	85

Źródło: opracowanie własne na podstawie Årsmelding 2016, Vest-Agder-museet, s. 49

<http://www.vestagdermuseum.no/wp-content/uploads/2013/04/Vest-Agder-museets-arasmelding-for-2016.pdf>
[10.11.2017].

Dla żadnego z obiektów, wchodzących w skład muzeum Vest-Agder indeks łańcuchowy nie przyjął tylko i wyłącznie wartości powyżej 100%, co oznacza, że żaden z obiektów nie odnotował systematycznego, rocznego wzrostu liczby odwiedzających go uczniów szkół i przedszkoli. Największy przyrost procentowy odnotowany został w Kristiansand Kanonmuseum w roku 2015 (w stosunku do 2014) i wyniósł 1402%. Największy spadek roczny w liczbie uczniów odwiedzających analizowane obiekty, nastąpił w odniesieniu do Gimle Gård (wartość tej liczby w 2013 roku stanowiła 17% liczby uczniów, którzy odwiedzili muzeum w roku 2012). Co ciekawe duży spadek odnotowano również w Kristiansand Kanonmuseum, gdzie liczba uczniów w 2014 roku, stanowiła 27% liczby w stosunku do roku poprzedzającego. Jednak, jak wspomniano, po roku tym nastąpił gwałtowny wzrost liczby odwiedzających muzeum turystów, który, co należy wskazać, podniósł się w roku 2016 (w stosunku do rekordowego roku 2015).

Kristiansand Kanonmuseum – sytuacja obecna i szanse rozwoju

Kristiansand Kanonmuseum to jeden z nielicznych obiektów, wchodzących w skład Vest-Agder-musset, który odnotował w badanym okresie (2012-2016) wzrost liczby turystów odwiedzających go, jak również wzrost liczby uczniów przedszkoli i szkół.

W przypadku liczby odwiedzających muzeum turystów nastąpił wzrost o 3705 osób, porównując rok 2016 z rokiem 2012. Co ciekawe, w każdym kolejnym roku (zaczynając od 2012) odnotowywano wzrost liczby turystów. Postępował również zmienny wzrost roczny (jedynie w roku 2014 odnotowano lekki spadek liczby turystów, w odniesieniu do roku 2013). Można wskazać kilka czynników, które sprawiają, że obiekt jest popularny i w porównaniu z pozostałymi obiektami, odnotował wzrost w badanym okresie.

Kristiansand Kanonmuseum jest obiektem o dużym znaczeniu historycznym. Co było potwierdzane niejednokrotnie, poczynając od władz lokalnych, zmierzających do zachowania Fortu Møvik i zwracających uwagę na potrzebę dofinansowania oraz odnowienia obiektów, na władzach krajowych kończąc. W wyniku ich działań, wpisano Fort na listę Narodowych fortyfikacji, oraz otoczono go specjalną ochroną (nor. *verneplan*). Norwegia niejednokrotnie wskazywała, że obiekty tworzące dawną Batterie Vara mają nie tylko znaczenie lokalne, regionalne czy też państwowe, ale stanowią dziedzictwo historyczne Europy. Obiekt jest odwiedzany przez osoby, zainteresowane nie tylko turystyką militarną, ale też osoby, pragnące obcować z historią Fortu. Brak jest jednoznacznych danych, co do narodowości osób, które odwiedzają muzeum, jednak na podstawie opinii uzyskanych z portalu visitnorway.no można wskazać, że miejsce to cieszy się dużym zainteresowaniem również ze strony turystów zagranicznych [<https://www.visitnorway.no>, 10.12.2017]. Warto wskazać, że muzeum współpracuje również z *Museumscenter Hanstholm*, gdzie znajduje się siostrzany dla Fortu Møvik Fort Hanstholm. Współpraca ta pozwala trafić do większej liczby turystów, ściśle zainteresowanych historią militarną z czasów II wojny światowej.

Ważnym elementem, decydującym o w miarę stałym odwiedzaniu Kristiansand Kanonmuseum są niewątpliwie corocznie powtarzające się wydarzenia, takie jak *Den store Kanonsdag*. Wydarzenie to przyciąga osoby zainteresowane historią Fortu Møvik, które mogą uzyskać wiele informacji o forcie od lokalnych badaczy tematu, wysłuchać wykładów na temat historii Fortu, czy też wreszcie wybrać się na specjalnie zorganizowaną w ten dzień wycieczkę. Można stwierdzić, że w jakimś zakresie Kristiansand Kanonmuseum ma przez to stałą liczbę odwiedzających, będących członkami czy też sympatykami Fundacji Kristiansand Kanonmuseum, czy też po prostu osobami interesującymi się militarnymi dziejami obiektu. Przeszkodą dla osób, które chciałyby wziąć udział w tym wydarzeniu i zaplanować swój udział wcześniej, jest jego zmienna, aczkolwiek wcześniej podana do informacji publicznej data. Informacje znaleźć można na stronie muzeum oraz na jego stronach na serwisach społecznościowych⁷.

Znaczący wzrost w liczbie odwiedzających odnotowano w roku 2016, co można powiązać z uruchomieniem *amunisjonsjerbanenen*, czyli kolejki, która podczas II wojny światowej służyła do przewożenia broni z różnych miejsc obiektu. Co warto wspomnieć, to sam proces jej odnowienia był odpowiednio zapowiedziany i opisany na stronie Vest-Agder-museet [Sørensen 2016]. Informacje te mogły przyciągnąć nie tylko osoby, zainteresowane wcześniejszym, militarnym przeznaczeniem kolejki, ale również turystów, dla których kolejka ta stała się niewątpliwą atrakcją turystyczną. Informacja ta znalazła się również w kilku artykułach skierowanych do potencjalnych turystów [Sellevold 2015], jak i na stronach gminy Kristiansand, która wsparła odbudowę kolejki [<https://www.kristiansand.kommune.no>, 10.12.2017].

⁷ M.in. <https://www.facebook.com/Kanonmuseum/> [10.11.2017]

W oparciu o *Årsmelding 2016* można wskazać tematy o priorytetowym charakterze dla Vest-Agder-museet [s. 45-46]. Oprócz takich tematów jak lokalna historia, chronione budynki i ich architektura, historia morska i industrializacji, znalazł się również temat historii militarnej (nor. *militærhistorie*). Co jednak ciekawe, w żaden sposób nie wspomina o Kristiansand Kanonmuseum, ani o Lista museum. Całość poświęcono natomiast planom rozwoju elementów związanych z historią militarną w ramach Odderøya. Próby uzyskania odpowiedzi na pytanie, dlaczego muzeum Odderøya jest pod tym względem faworyzowane, pozostały bez odpowiedzi⁸.

Kristiansand Kanonmuseum to obiekt, który jest również chętnie odwiedzany przez przedszkola i szkoły. Dane ukazały, że muzeum odnotowało nie tylko ponad 600% wzrost liczby odwiedzających je uczniów w roku 2016, w stosunku do roku 2012, ale odnotowało również, jako jedno z nielicznych wzrost liczby odwiedzających w roku 2016, analizując dane z roku poprzedniego (podobnie w przypadku muzeum w Mandal). Obiekty historyczne i związane z militarystką nie koniecznie łączą się z turystyką dzieci i młodzieży, czy wręcz mogą uchodzić dla nich za nudne. Otóż Kristiansand Kanonmuseum jest bardzo dobrym przykładem na to, że stwierdzenie to nie do końca zgodne jest z prawdą. Dobrze promowany obiekt, który oferuje oprócz wartości historycznych, również elementy, które potrafią przyciągać najmłodszych, może odnieść wśród nich sukces. Niewątpliwie na popularność muzeum wśród najmłodszych wpływa uruchomiona w 2016 roku kolejka, jednak zauważyć można, że to rok 2015 był rokiem, który odnotował największy wzrost w stosunku do roku poprzedniego.

Na tą sytuację mogło wpłynąć kilka czynników i najrozsądniejszym wydaje się wskazanie bezpośrednich działań podejmowanych ze strony muzeum, zmierzających do zapraszania uczniów, przede wszystkim z okolicznych miejscowości. Takie działania wpisują się w plan rozwoju regionalnego dla regionu Agder pt. *Besøk Agder 2030* (pol. *Odwiedź Agder 2030*⁹), gdzie ujęto, że jednym z celów rozwoju turystycznego regionu ma być dostosowanie atrakcji turystycznych do potrzeb dzieci (nor. *Best for barn*) [Besøk Agder 2030, 2015, s. 15]. Ma to na celu zachęcić nie tylko do odwiedzania atrakcji regionu przez jednostki oświatowe, ale być asumptem do rozwoju turystyki rodzinnej w Agder. Niejako w odpowiedzi na plany, Vest-Agder-museet wydał w październiku 2017 roku przewodnik pt. *Musene. Arena for undring, læring og opplevelser* (pol. *Muzea. Miejsce do zastanawiania się, uczenia oraz przeżywania*¹⁰) z ofertą muzeów, wchodzących w jego skład. Kristiansand Kanonmuseum oferuje, przy odpowiedniej pogodzie wprowadzenie do historii militarystki, poczynając o 1554 roku, na II wojnie światowej kończąc. W ramach oferty uczniowie mogą zwiedzić również bunkier oraz wejść na wieżę, na której umieszczona jest armata. Koszt takiej wycieczki to 20 koron od osoby, zaś czas przewidziany na nią wynosi od godziny do półtorej [Musene. Arena for undring, læring og opplevelser 2017].

Podsumowanie

Kristiansand Kanonmuseum to jedno z najważniejszych miejsc na mapie turystyki militarnej, zarówno w południowej, jak i całej Norwegii. Historia powstania obiektu, który obecnie udostępniony jest turystom, ukazuje koleje losu samych Norwegów, ale również i w dalszej perspektywie wszystkich Europejczyków. Sama jego nazwa, począwszy od Fortu

⁸ Autor napisał dnia 24 października 2017 roku e-mail na adres post@vestagdermuseum.no, który do dzisiaj tj. 21 lutego 2018 roku, pozostał bez odpowiedzi.

⁹ Tłum. autora

¹⁰ Tłum. autora

Krooden, poprzez Batterie Vara na Forcie Møvik kończąc, pokazuje zmienność przynależności i przeznaczenia analizowanego obiektu.

Ryc 4. Jedyna pozostała armata o kalibrze 38 cm

Źródło: fot. Autora (08.08.2015).

Pierwotne przeznaczenie Fortu, który miał bronić cieśniny Skagerrak, wpłynęło na jego trudną sytuację po II wojnie światowej. Norwegowie traktowali początkowo obiekt, jako pozostałość po obcej dominacji, nie dostrzegając, że obiekt ten poprzez swoje położenie stanowi również ich dziedzictwo, pozostałość po III Rzeszy. W związku z tym dewastacji, czy też rozbiórce uległy niektóre elementy pierwotnego wyposażenia Fortu, zaś z trzech wznoszących się nad nim armat, pozostała jedna (ryc 5). Dopiero działania podejmowane poprzez władze lokalne i krajowe, jak również przez indywidualnych sympatyków historii obiektu, przyczyniły się do odnowienia niszczących budynków, jak również rakiety. W dalszej perspektywie przyczyniły się one do powstania idei utworzenia muzeum, które pozwalałoby wpisać się w krajobraz Fortu i przekazywać informacje o jego historii. Utworzono, w związku z tym Fundację Kristiansand Kanonmuseum Møvik, która łączyła sympatyków historii Fortu i która do dzisiaj zarządza muzeum. Uroczyste otwarcie Kristiansand Kanonmuseum nastąpiło w 1993 roku z udziałem władz państwowych i regionalnych. Dalsze działania wszystkich wskazanych podmiotów wskazywały, że zmienia się postrzeganie na Fort, dla niektórych, niechlubną pozostałość po II wojnie światowej i chwilowej okupacji III Rzeszy. Fort wpisano na listę Fortec Narodowych, natomiast od 2012 roku objęty jest również ścisłą ochroną ze strony Riksantikvaren.

Rok 2012 stanowił również przełom w losach samego muzeum, które zostało połączone z innymi jednostkami muzealnymi w jedną jednostkę organizacyjną, zwaną Vest-Agder-museet. Jak pokazały przeprowadzone badania, Kristiansand Kanonmuseum to jedno z nielicznych muzeów, wchodzących w skład Vest-Agder-museet, które w badanym okresie (2012-2016) odnotowało wzrost liczby odwiedzających, zaś na podstawie ogólnych tendencji można założyć, że liczba ta nie będzie ulegała redukcji. Silna pozycja muzeum ulokowanego w Forcie Møvik, w porównaniu do pozostałych muzeów, jest dostrzegalna również w przypadku liczby odwiedzin ze strony uczniów szkół i przedszkoli, co spowodowane jest przede wszystkim działalnością promocyjną muzeum wśród okolicznych szkół. Jest to sytuacja napawająca optymizmem, jeżeli weźmie się pod uwagę profil muzeum

oraz jego położenie, w stosunku do muzeów o szerszym profilu i bardziej centralnym położeniu (np. popularne Odderøya, w którym znajdują się zarówno obiekty militarne, jak i pozostałości archeologiczne znalezione w okolicy wyspy oraz muzeum morskie, które zlokalizowane jest praktycznie w centrum Kristiansand).

Na podstawie analizy danych i wykonanych badań, można stwierdzić, że Kristiansand Kanonmuseum jest ważną atrakcją turystyczną południowej Norwegii, zaś zainteresowanie tym obiektem wskazuje, że jest on popularny nie tylko wśród dorosłych sympatyków historii militarizmu, ale również wśród turystów, którzy nie interesują się turystyką militarną w sposób bezpośredni, na najmłodszych kończąc. Dotyczy to również turystów krajowych, jak i zagranicznych, czego najlepszym przykładem jest autor niniejszego artykułu, który miał okazję zwiedzać muzeum w 2015 roku. Wskazać można również dostrzegalny trend w zainteresowaniu się turystów również innymi obiektami z czasów II wojny światowej [Jacobsen 2009; Fjørtoft 1996, s. 7-11]. Osoby zarządzające muzeum wykazują się dużą pomysłowością, organizując dodatkowe wydarzenia czy też tworząc nowe atrakcje, które pozostają, co należy podkreślić, spójne z przeznaczeniem i historią Fortu. Dalsze działania mające na celu promowanie turystyki militarnej, nie tylko w odniesieniu do Odderøya, ale też Kristiansand Kanonmuseum, może sprawić, że obiekt ten z roku na rok będzie odwiedzany przez większą liczbę osób.

Bibliografia

- Asphjell, A., 2001, Kanoner knuses, [w:] *Forsvarets forum*, Oslo, www.nb.no/nbsok/nb/8cba777b06a0564d87cb4ed55ab158f8.nbdigital?lang=no#0
- Bereza-Jarociński, A., 1991, *Zarys dziejów Norwegii*, PWN, Warszawa
- Borhaven, Ch., 1996, *Nasjonale festningsverk*, [w:] "Fortidsvern", nr 4, s. 12-17
- Enes, B., 1997, Festung Kristiansand, [w:] "Fædrelandsvennen", Kristiansand
- Fjørtoft, J.E., 1983, *Tyske kystfort i Norge*, Agder presse, Arendal
- Fjørtoft, J.E., 1996, *Tyske kystfort: «Skammens byggverk» blir turistmål*, [w:] "Fortidsvern", nr 4, s.7-11
- Gulbrandsen, Ch., 2016, *Med tog til kanonene*, [w:] "Aftenposten Historie", nr 5, s. 152-153
- Høiby E.A., 2014, *Den store Kanondagen*, www.vestagdermuseum.no/den-store-kanondagen/ [10.12.2017]
- Jacobsen B., 2009, *Krigsfort som turistattraksjon*, www.nrk.no/nordland/krigsfort-som-turistattraksjon-1.6701888 [10.12.2017]
- Jędrzyak, T., Mikos von Rohrscheidt, A., 2011, *Militarna turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 13-45
- Kowalczyk, A., 2009, *Turystyka historyczno-militarna*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, AWF, Poznań, s. 286-312
- Lawin, M., Stasiak, A., 2009, *Obiekty historyczno-wojskowe*, [w:] *Geografia turystyki Polski. Przewodnik do ćwiczeń krajoznawczych*, red. A. Stasiak, PWE, Warszawa
- Lijewski, M., Mikułowski, B., Wyrzykowski, J., 2008, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa,

- Lisowska, A., 2017, *Norweski „hotel skansenowski”, czyli o połączeniu funkcji kulturowej z komercyjną*, [w:] „Turystyka kulturowa”, Nr 4/2017 (Lipiec/sierpień 2017), s. 7- 29
- Marthinussen A.S., Johansen B.-O., 2007, *Kystatilleriet ved Agder-kysten* www.agderkultur.no/Agder-ka/ka-agder.htm [10.12.2017]
- Marthinussen, A.S., 2006, *Kystatilleriet ved Agder-kysten 1899-1999* www.agderkultur.no/agder-ka08.2-4.2/agder-ka08/Side1.htm [10.12.2017]
- Mikos von Rohrscheidt, A., 2008, *Turystyka kulturowa- wokół definicji*, [w:] „Turystyka kulturowa”, Nr 1/2008 (Listopad 2008), s. 4-21
- Mikos von Rohrscheidt, A., 2009a, *Jakie formy turystyki kulturowej i jakie destynacje w ich kontekście są lub mogą być magnesem dla kulturowego turysty?*, [w:] „Turystyka kulturowa”, Nr 7/2009 (Lipiec 2009), s. 48-61
- Mikos von Rohrscheidt, A., 2009b, *Polska: największe muzeum fortyfikacji na wolnym powietrzu w aspekcie rozwoju turystyki kulturowej*, [w:] „Turystyka kulturowa”, Nr 2/2009 (Luty 2009), s. 20-48
- Ostasiewicz S., Rusnak Z., Siedlecka U., *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław 2011
- Pedersen I.M., 2016, *Åpning av ammunisjonsjernbanen*, www.vestagdermuseum.no/apning-av-museumsjernbanen/ [10.12.2017]
- Pedersen I.M., 2017, *Kanondag 2017*, www.vestagdermuseum.no/kanondag-2017/ [10.12.2017]
- Sellevold T., 2015, *Nå kan du snart kjøre tog på kanonmuseet*, www.nrk.no/sorlandet/na-kan-du-snart-kjore-tog-pa-kanonmuseet-1.12124434 [10.12.2017]
- Stasiak, A., 1998, *Funkcja turystyczna polskich skansenów*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. 37, s. 67-82
- Sørensen B., 2015, *Tall Ship Races- se utseilinga fra Møvig*, www.vestagdermuseum.no/tall-ships-races-se-utseilinga-fra-movig/ [10.12.2017]
- Sørensen B., 2016, *Amunisjonsjernbanen reetableres!*, www.vestagdermuseum.no/ammunisjonsjernbanen-reetableres/ [10.12.2017]
- Wrånes E., 2015, *Utstilling på Møvik: «Hermann Frese. Fotografier 1941-1942»*, www.vestagdermuseum.no/utstillingsapning-pa-movik-hermann-frese-fotografier-1941-1942/ [10.12.2017]
- Besøk Agder 2030*, 2015, Agder, Kristiansand
- Musene. Arena for undring, læring og opplevelser*, 2017, Vestagdermuseum, Kristiansand
- Nasjonale Festningsverk*, 1993 Forsvarsdepartementet, Oslo
- Årsmelding 2016*, 2017, Vest-Agder-museum, Kristiansand
- Katalog Sør- og Vestlandet 100113 Møvik*, 2000 Forsvarets Bygningstjeneste Eiendomsavdelingen, Oslo

Spis źródeł internetowych

- www.forsvarsbygg.no/no/nyheter/nyhetsarkiv2/eldre-festningsnyheter/2011/riksantikvaren-onskjer-a-frede-movik-fort/ [21.11.2017]
- www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/sor-og-vestlandet/movik-fort/ [12.11.2017]
- www.vestagdermuseum.no [11.11.2017].
- <http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/kursy/kursya.html> [21.02.2018].
- www.agderkultur.no, [12.11.2017]
- <https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=https%3A%2F%2Fdata.kulturminne.no%2Faskeladde%2Flokaltet%2F156858> [12.11.2017]
- www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-33-2008-2009-/id557259/ [19.11.2017]
- https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_6 [21.11.2017].
- www.visitnorway.no/reisemal/sorlandet/kristiansand/listings-kristiansand/kristiansand-Kanonmuseum/24228/ [10.12.2017]
- www.kristiansand.kommune.no/aktuelt/nar-gar-toget/ [10.12.2017]

Objects from second World War as tourist attractions in southern Norway; Kristiansand Kanonmuseum as a case study

Keywords: military tourism, forts from World War II, Batterie Vara, Fort Møvik

Abstract:

The aim of the article is to show how military objects from World War II are used in the Vest-Agder region, example in Fort Møvik. We will address the original purpose of the facility, its current use as well as development opportunities. The article is written based on source texts, and statistical data analysis is employed. In this article, the current shape of Kristiansand Kanonmuseum and its position in relation to the museums forming the Vest-Agder-museet is presented and suggestions for future development of the facilities are provided.